

сійських кадетів „Рѣчи“, з прихильним коментарем самої редакції. Вона не тільки дуже добре характеризує тактику польських проводирів у сім питанню, а взагалі кидає цікаве світло на їх становище.

Ідучи старими, протореними стежками, якими вже не раз удавалося польським політикам перебігти дорогу справі відокремлення Холмщини, високородний автор (наш землячок походженням, тільки з тих, що давно вже перебралися „въ станъ торжествующихъ“) старається збридити цілу справу в очах російських лібералів, представляючи її ділом „истинно-русскихъ людей“, російських націоналістів, подиктованим „узко-классовыми и туманными вождедѣніями“—інтересами православного духовенства Холмщини, що дροжить за свої доходи, зіставшись без прихожок, і надіями холмських обивателів на різні вигоди, коли Холм стане губерньським городом. В сім польські майстри закулісної політики вже встигли переконати вищу місцеву адміністрацію (на сю тему цікаві пояснення читали ми рік тому в львівських народо-демократичних органах), і вже з свого боку, як і давніше противляться вилученню Холмщини з своїх бюрократичних мотивів,—тепер треба настроїти російське громадянство. Граф Тишкевич заспокоює його, що великоросійському народові зовсім не треба журитися Холмською Русією, її католиченням і поляченням. Тутешні люде вовсім не великорусини, а русини, вони різняються від них і мовою й побутом, будучи найбільше близькими „своимъ галицькимъ братьямъ“. Як вони стануть католиками і поляками, то через се вони не перестануть бути славянами, не стануть „измѣнниками общеславянской идеѣ“, так що і з сього боку все буде добре, і нема чим журитися панам Великоросам. Лідер польських народо-демократів очевидно представляє собі сучасні відносини Росії в виді розмежування інтересів двох державних (государственных) націй—великоросійської й польської. Чого ви, панове Великороси самі не можете скушати, лишіть нам, Полякам, а при тім памятайте, що ми й ви Славяне: аби лише „окаянному Німчурі“ не дісталось, а чи ви ззієте, чи ми се—в славянське череве піде.

„Славянскіє ль ручьи сольются в русскомъ морѣ,“ чи в польськiм—се не велика біда. Треба бути тільки добрими Славянами і більше всього ненавидіти Німців. Польські політики встигли помітити добре, що на струнах германофобства, расовій психиці славянській і славянофільському противставленню совіта германського і славянського можна з успіхом грати не тільки у „истинно-русскихъ людей,“ а і у проводирів російського лібералізма, а се струна польським публицистам привична. Як відомо історична місія Поляків виявляється в тім, що вони крок за кроком уступають Німцям на поживу свої західні провінції й шукають польському елементові виноградів на сході, в „низше культурних“ краях українських, білоруських, литовських. Всім їм не треба перешкоджати. Правда різні російські славянофіли проголосили були самих Поляків „измѣнниками общеславянской идеѣ“ й хотіли „располячивать Польшу“, як каже граф повернути Поляків на Великоросію, щоб зміцнити сей єдино вірний славянским принципам народ і противоставити його германізму. Але ті „истинно-русскіє люди“ по гадці графа „узкі доктринери;“ истинно польські народо-демократи далеко більше толерантні вони кажуть Великоросам широ й отверто: „що твое—то твое, а що не твое то—мое,“ і годі!

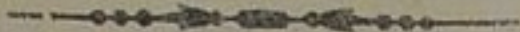
Що тут може бути няша точка погляду—то незалежно від всяких егоїстичних національних рахунків можна журитися долею народа, який п'ятьєст літ боронив себе власними бідними силами від винародовлення, полишений своїми вищими верствами, позбавлений майже всяких культурних засобів, а в останніх десятиліттях безглуздою політикою російської бюрократії, виданий був головою свому преможному суперникові; що можна зовсім безкористно думати про потребу дати можливість культурного й національного розвою й самоозначення цьому народові,—сього видко не припускає граф-автор. Що голоси за сім народом, за можливим вилученням його з впливів польських верств виходили не від самих „истинно-русскихъ людей“, а неустанно йшли і з українських кругів, зовсім далеких від тих „узко-классовихъ и низменныхъ вождедѣній“, на які покинує наш високородний землячок,—незаінтересованих ані парафіальними доходами, ані цінами на холмські дома, і що тут взагалі окрім Поляків і Великоросів є ще

За український маслак.

Як тільки почато в останніх роках серйозно обговорювати справу автономії Польщі, з української сторони не переставали вказувати й пригадувати, що Польща в етнографічних границях, про законність автономії котрої говорить звичайно, і так зване польське королівство (царство Польськое), автономії котрого в дійсности домагаються поляки, се дві річи різні, бо се „Польське королівство“ містить в собі, від сходу, також території українські, білоруські й литовські, зовсім припадково злучені з чисто польськими землями, і їх треба доконче відлучити, даючи автономію Польщі. Білоруси, і ще більше литовці також пригадували се. Та в російських ліберальних кругах, так само і в правительственных, сіх голосів не дуже слухали, а через те й поляки здебільшого промовчували їх, сподіваючися, що з них не буде нічого. Тільки останніми часами, коли сформовано осібну урядову комісію для перегляду справи Холмщини—чи зіставити її при королівстві Польськiм, чи відлучити, настала велика тривога в польських кругах, і польські політики різними способами стараються підірвати сю справу і коли не на віки вбити, то хоч відложити. Особливої уваги між сими їх виступами варта статя лідера польських народо-демократів гр. Владислава Тишкевича, що появилася в органі ро-

третій заінтересований—заінтересований
близько й кровно: український народ,
українське громадянство, про се лідер
польських народових демократів не упу-
стив ані словечка.

М. Грушевський.

вих змін в народньому життю трохи не сподівана в польських устах. В своїм часі польські політики, не рахуючись з вигодами чи невигодами місцевої людности, заводили тут польське й німецьке право на місце тубольного, українського звичайового і писаного права. Мабуть не дуже рахувалися з вигодами її пізніші польські адміністратори, заводячи наполеоновий кодекс. Чи не занадто вже великий страх пред життям і розвитком його показують тепер польські політики і ті російські, що підспівують їх голосам, так страхаючи громадянство невигодами, які можуть потерпіти селяне від змін в гіпотечі або з знесення наполеонського кодексу? А тим часом, коли б уже такі небезпечні були такі зміни, то може б і задержати з них де-що в практиці Холмщини і по відділенню її було б можна поки що—до загального перестрою земельних відносин і перегляду цивільного кодексу.

Та мабуть не в сих міркуваннях про інтереси місцевої людности лежить вага аргументації польського публіциста. Головне—се порушення польського „національного достоїння“. Він не допускає навіть нагороди за відлучення Холмщини прилученням якоїсь іншої території.

„Ніякі додатки не можуть нагородити за новий розділ Польщі. За 7 віків спільної історії вона органічно зрослася з Холмщиною й хоч яка елегантська штучна приставка не мала б заступити для поляків відрізаного члена. Сто літ тому Віденським конгресом докладно означені границі Польщі. На що потрібний четвертий розділ, задуманий тепер кабінетом П. А. Столипіна? Де гарантії, що коли удасться сей атентат (покушення) на історичні границі королівства, такий атентат не повториться на підставі того ж 87 параграфа в новий між-думський антракт? Поляки не можуть помириться з гадкою, що вони будуть стерті з карти Європи і з культурно- побутового погляду, що під покровом адміністративних експериментів будуть робитись атентати на їх національне володіння (достоїння), історично-признаване і Росцією“.

От в чім діло! Поляки боронять „історичних границь“, польського *stanu posiadania*. Ну, се пісня стара й добре звісна, й нема чого затемняти її приспівками про трудність розмежування територій, гіпопеку й наполеонський кодекс. Польські політики, які не рахуються з посторонньою публікою й співають її не викидаючи з пісні слова, говорять про „історичну Польщу“, „Польщу від моря до моря“. Народово-демократичним політикам з королівства в теперішніх скрутних часах приходиться робити в сій пісні сильні купюри й покликуватися на границі віденського конгресу замість правдивої історичної Польщі. Фі, який прикрий опортунізм! Віденський конгрес—сеї фабрикат європейських політиків, якому нема й ста літ! Хто ж не знає, як самовільно зліпили вони тоді польське королівство, розірвавши з усіма традиціями старої історичної Польщі. Покликуватися на нього—значить мовчки признавати все попереднє, приймати історичну давність і силу трох поділів Польщі! Правда, що Польща віденського конгресу все таки дає щось більше польському *stanu posiadania*, як Польща в етнографічних границях: все таки прилипла до неї Холмська Русь, що за часів історичної Польщі була одною з п'яти земель, з яких складалося „руське воеводство“; прилипла частина Підляша, давньої української землі, потім провінції в. кн. Литовського: колонізована мазурською шляхтою, але в народніх масах все українська, почасти білоруська, прилипла частина литовської Жмуди, провінції в. кн. Литовського. Приходиться польським політикам дорожити й сям та боронити сі przypadкові придатки, немов би справді незнати, які органічні часті польського народнього організму. Сьогодні збираються відлучити Холмщину, завтра піднімуть мову про губернію Сувальську, з сусідніми повітами, залюднену селянами литовськими...

А польські пани за довгі віки—вправді не за сям, як пише вельможний автор,—так привикли до *ruske gleby*, до *roszciewego kmiotka*—українського і литовського; вони так розгосподарилися на сій землі, вложили в неї стільки своєї шляхетської праці, стільки поколінь перетворяли убогі плоди некультурної селянської господарки в високі витвори німецької й французької цивілізації для свого панського обиходу! Відібрати се від них—се річ не допустима. Сього поляки не потерплять. Високородний автор зовсім видатно грозить російським лідерам на закінчення своєї статі, що „польська нація“ готова посваритися з „руським народом“, „почувствовать охлаждение“ до нього за таку „обиду причиненную Польщю“, коли воно не вмішається в сю справу й не здержит,

За український маслак.

II.

„Офіціальному толкованню“ холмського питання гр. Тишкевич хоче противоставити на суді „русского общественного мнѣнія“, до котрого він апелює, иньше, основане на „неопровержимых исторических и реальных данных“. Але він досить скромно користується з багатой скарбівні сих народово-демократичних даних, оповівши епізод про розмову сидельського губернатора Громеки з українцями-підляшанами, з котрого трудно витягнути який небудь вивод до теми, і кількома словами лише згадавши про трудність етнографічного розграницення польської й української території. Ся скромність вповні похвальна, бо на даних з сеї скарбівні трудно далеко заїхати, як показує історична справка графа, що Холмщина має сім віків спільної історії з Польщею. Людям навіть не вченим в семінарії звісно, що 700 літ тому як раз зачинав свою діяльність король Данило, на часи котрого припадає золотий вік Холма,—Данило хотів зробити з нього свою столицю й резиденцію й взагалі особливу увагу присвячував українському Побужу. Не знаю, що на місті сього стоїть в тих підручниках, з яких черпає свої „безспорні історичні й реальні дані“ лідер польських народових демократів, але для людей сторонніх сі народово-демократичні дані можуть бути й не обов'язкові, коли суперечать фактам історії звичайної, джерелової, а не справленої *od usum Polonorum*.

З сфери побутової автор лякає „русское общественное мнѣние“ „искусственным созданием“ нового адміністративного центра з Холма (який був одначе віковим історичним центром українського Забужа, за польських часів і перед ним), невигодами, яких потерпить людність при переході від кодексу Наполеона до загальноімперського цивільного права, від форм гіпотечки, прийнятої в королівстві, до нових форм земельного кредита, і т. д. Така турбота про невигоди від можли-

россійської бюрократії в її плані вилучення
українських земель з королівства.

М. Грушевський.

чоловік „ніскільки беззаботний по часті політики“, як у Гоголя виступає „господи́нь ніскільки беззаботний по часті літератури“. Але стаття появилася як редакційна в офіційному органі партії народ. свободи і її приходить брати як офіційний голос партії.

І от ми бачимо, що не встиг польський політик кивнути на „істинно-руських людей“, як на єдиних авторів і ініціаторів справи відлучення Холмщини, як орган партії народної свободи послухно повторяє його слова. Відлучити Холмщину се значить, пише кадетський орган— „сдѣлать угодное кучкѣ мѣстныхъ дѣятелей, проводящихъ тенденціи істинно-руськихъ людей“. Трудно навіть оцінити відповідно таку заяву! Чи кадетським політикам незвісно, що українці на кожному місці і кожної хвили не переставали боронити особність української Холмщини й Підляша від етнографічної Польщі, виступали против включення сих територій в границі автономної Польщі, не в інтересах якихсь „істинно-руськихъ людей“, а з становища безгласних, забитих місцевих українських мас. Що українська преса, особливо „Громад. Думка“ і „Рада“ минулого року були наповнені статтями на ці теми? Що навіть кадетські провідники „снисходили“ до заспокоєння Українців або вяснення свого становища в сім питанню? Що-ж се чи таке глибоке незнання чи умисне ігнорування того, що не підходить під тактику партії?

Погроза графа, що відлучення Холмщини може розсварити польське громадянство з „руським“, очевидно, не зісталося без впливу на автора коментаря. Він дуже сильно остерігає правительство щоб воно не мішилося „вбитъ новий кливъ въ русско-польскія отношенія“. По його гадці справу треба відати на суд „представителей русскаго народа“.

„Если поляки такъ враждебно относятся къ проекту, то, казалось бы, этого одного достаточно было бы для того, чтобы отложить его рассмотрение до созыва Государственной Думы. Пусть тогда представители русскаго народа рѣшатъ, насколько интересы русской національности требуютъ спеціальнаго оглажденія путемъ созданія новой административной единицы, пусть тогда и поляки будутъ выслушаны по вопросу какъ близко ихъ затрагивающему“.

Російський конституційний демократ стає таким чинном вповні на становищу польського народоного демократа: справа йде про розмежування сфери інтересів двох державних націй: „руської“ й польської. Костромичі й ярославці висловляються в Думі, чи вважають вони свої національні інтереси зачепленими, порушеними відданнем холмських „Русинів“ на поталу Полякам, чи ні. Поляки нехай боронять свої національні інтереси перед ними. Про найбільше заінтересованих—про шкуру і кости котрих буде йти сей процес, не згадується і тут ні словечком: нема мови про українців, які повинні мати перший голос в сій справі, але про інтереси місцевої людности Холмщини й Підляша, про котру буде йти сей торг, про її бажання, потреби, жалі, про їх вяснення, перше ніж та справа буде віддана на рішення репрезентантів великоруської суспільности, яку гр. Тишкевич заспокоює вперед, що українські холмчаки нічого спільного з ними не мають.

В „історичні й побутові мотиви“ за і против відлучення авторкоментаря не входить. В нім не викликають скептичних рефлексій запевнення гр. Тишкевича, що перехід колишніх українських уніятів на католицтво був явищем вповні натуральним (польські націоналісти, що перше так горяче брали в оборону силоміць скасовану унію, тепер готові уважити її чимсь зовсім непотрібним і ані слівцем не згадують про відновлення сеї силоміць скасованої предківської віри місцевої людности—„около 200 тыс. человекъ, ранѣе колебавшихся въ уніи между православіемъ и католичествомъ, стали окончательно исповѣдывать послѣднее, едвабыла уничтожена промежуточная форма между двумя обрядностями“, каже гр. Т., хоч перехід з унії на католицтво зістається неправним навіть з становища католицького канонічного права),—ані його завірення, що поляки при тім всім не мають замірів „католичити й полячити холмську Русь“, що поляки, „незалежно від тих чи інших політичних доктрин, щиро переняті бажанням забезпечити права національних меншостей, котрих репрезентанти залюднюють територію королівства“. Що ж, з уст кадетських політиків ми навіть чули заспокоєння на адресу українців, щоб вони не журилися долею своїх земляків в Холмщині й на Підляшу, бо поляки, як самі кажуть, не мають заміру їх полячити

За український маслак.

Ш.

Коли польські політики в своїх тактичних планах рахували на незнання місцевих відносин чи то у російської бюрократії, чи то у провідників ліберальної Росії, рахунки їх рідко коли не справжувалися. Незнання українських відносин в тих кругах, що бралися рішати про долю України, розв'язувати різні питання з українського життя, було й зісталося досі прямо неймовірне. Бувало і таке, що бюрократія „в інтересах порядку“ та „охораненія основ“ пильнувала всеї повноти власти польського пана над українським „підданям“; бувало й таке, що бралася вона поборювати польські впливи, протиставляючи їм офіційальну „народність“ і такеж офіційальне православіє. Але і тим і сим вона—тільки зміцняла перевагу польського елемента над українським, давлячи елемент український, обезсилюючи його, позбавляючи всяких способів розвитку, культурного і національного самоозначення.

Бюрократію уловляв польський елемент, як сторож „основ“ і „порядка“ як крайно консервативний фактор; для лібералів мав він в запасі гарні фрази чи поодинокі слова про змагання поляків до свободи, про спільну боротьбу з офіційальним гнетом, і т. и. Правда, з недавнього минулого могли вони добре пересвідчитися, які неглибокі ці фрази, як легко злітають ці привабні убрання з польського пана-аграрія, коли в імя тих свободолюбних ідей зачепити його інтереси панські, або справу польського stanu posiadania; як тоді в імя „нравственной краси исповѣдуемыхъ принципівъ свободы“ вони починають боронити свою шляхецьку перевагу за власть,—але сю науку дуже тяжко приймають ліберальні голови. Холмське питання ілюструє се дуже добре вгагалі а коментарі, які додав орган партії „народної свободи“ до виводів польського графа в сій справі, можуть бути добрим прикладом зокрема. Може бути, що коментарі ці писав випадком якийсь

Й хочуть забезпечити права національним меньшостем. І безперечно, сьому всьому можна б повірити, закривши очі на все те, що діялося й діється в тій самій Холмщині, і в сусідній Галичині, де польське громадянство уже дало найліпші докази того, що,—як каже гр. Тишкевич—„поляки занадто довго самі були кривджені в своїх найліпших національних почуттях, аби не вмiли їх поважати в иньших“. Вірмо, панове, аж тоді нам буде теплійше на світі!

Кадетський політик не хоче входити в отсе все—він назирає на формальну сторону: що справа рішається по за Думою, і що діло, яке ждало стільки літ, може почекати для свого рішення „кілька місяців“.

Що і нам зні трохи не подобається неконституційна дорога, якою пушена ся справа, на бюрократичні руки, які стільки разів уже показали себе нездатними до розв'язування національних, спеціально українсько-польських питань,—про се мабуть нема що говорити. Але ми й не так наївні, аби думати, що справді „за кілька місяців“ ся справа може бути порішена Думою. Ми вже бачили одну Думу, і нехай би хтось з українців попробував в ній, серед тих питань, які займали сю Думу, поставити справу Холмщини! Чи не стрічена була б ся справа більше менше так само, як міністерський проєкт про будову нових прачкарень при дерптськiм університеті. Ні, Дума ще довго довго не буде мати стромиги займатися такими справами. А коли вона схоче й зайнятися ним з такого становища, яке займає кадетський орган, заступник хазяїв тої Думи, в отсій справі,—то се не багато обіцяє добра „труждающимся и обремененнымъ“ в їх місцевих жалях і національних кривдах. Се становище високої політики, яка хоче оцінювати справи з погляду і „интересовъ русской національности“, вбивання чи не вбивання клина в „руско-польскія отношенія“, а не з становища тих, чії кости й шкура іде на торг тої високої політики. З такого становища „парламентарної політики“ нові парламентаристи будуть также нездатні до розв'язування „клятих питань“ російського життя, як і старі бюрократи з їх теоріями „державних інтересів“. І над сим треба добре подумати завчасу всім щирим приятелям конституціоналізма й парламентаризма.

М. Грушевський.